

Владислав Войчук,
аспірант Навчально-наукового інституту журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Vladyslav Voichuk,
Ph.D. Student of the Educational and
Scientific Institute of Journalism,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
 <https://orcid.org/0009-0007-5900-8030>
✉ vladvoichuk3777@gmail.com

КОМУНІКАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ПРОТИДІЇ НЕДОСТОВІРНИЙ ІНФОРМАЦІЇ

COMMUNICATIVE TOOLS FOR COUNTERING MISINFORMATION

АНОТАЦІЯ. У сучасному світі, де інформація циркулює з безпрецедентною швидкістю завдяки цифровим технологіям, проблема недостовірної інформації набуває особливого значення. Недостовірна інформація, яку часто називають дезінформацією чи фейками, становить загрозу для суспільної довіри, стабільності та безпеки. Вона впливає на сприйняття реальності, маніпулює громадською думкою і може провокувати соціальні чи політичні кризи. У статті досліджується суть комунікаційних інструментів, які застосовують для протидії цьому явищу; їхня мета, завдання та ефективність у цифровій епосі. Недостовірна інформація характеризується такими рисами: свідоме спотворення фактів, швидке поширення через масові канали, емоційна насиченість, що підсилює її вплив, і масовість охоплення аудиторії. До ключових інструментів протидії належать перевірка фактів, підвищення медіаграмотності, забезпечення прозорості джерел інформації, взаємодія з технологічними платформами та проведення інформаційно-просвітницьких кампаній. Основною метою цих інструментів є захист інформаційного простору від маніпуляцій і забезпечення доступу громадян до достовірних даних. В Україні проблема недостовірної інформації є особливо гострою через тривалу гібридну війну, економічні труднощі та недостатній рівень критичного мислення серед населення. Водночас цифрові технології, такі як алгоритми аналізу даних чи штучний інтелект, відкривають нові можливості для боротьби з фейками, хоча й супроводжуються ризиками, пов'язаними з етичними питаннями та потенційним обмеженням свободи слова.

Отже, боротьба з недостовірною інформацією є складним завданням, яке потребує комплексного підходу та скоординованих зусиль на різних рівнях. Комунікаційні інструменти, такі як фактчекінг, медіаграмотність, прозорість джерел, співпраця з технологічними платформами та просвітницькі кампанії, здатні захистити суспільство від маніпуляцій, якщо їх застосовувати системно і послідовно.

Ключові слова: недостовірна інформація; дезінформація; медіаграмотність; фактчекінг; комунікація; цифрові технології.

ABSTRACT. In the modern world, where information circulates at an unprecedented speed due to digital technologies, the issue of misinformation has gained particular significance. Misinformation, often referred to as disinformation or fake news, poses a threat to public trust, stability, and security. It affects the perception of reality, manipulates public opinion, and can provoke social or political crises. The article explores the essence of communicative tools used to counter this phenomenon, their purpose, tasks, and effectiveness in the digital era. Misinformation is characterized by deliberate distortion of facts, rapid dissemination through mass channels, emotional intensity that amplifies its impact, and broad audience reach. Key tools to combat it include fact-checking, enhancing media literacy, ensuring source transparency, collaborating with technological platforms, and conducting informational and educational campaigns. The primary goal of these tools is to protect the information space from manipulation and ensure citizens' access to reliable data. In Ukraine, the problem of

misinformation is particularly acute due to ongoing hybrid warfare, economic difficulties, and insufficient levels of critical thinking among the population. At the same time, digital technologies such as data analysis algorithms or artificial intelligence offer new opportunities to combat fakes. However, they are accompanied by risks related to ethical concerns and potential restrictions on freedom of speech.

Therefore, combating disinformation is a complex task that requires a comprehensive approach and coordinated efforts at different levels. Communication tools such as fact-checking, media literacy, source transparency, cooperation with technology platforms, and educational campaigns can protect society from manipulation if applied systematically and consistently.

Keywords: *misinformation; disinformation; media literacy; fact-checking; communication; digital technologies.*

© В. Войчук, 2025

Вступ. У сучасному світі проблема недостовірної інформації є критично важливою для інформаційного суспільства. Завдяки комунікаційним інструментам протидії дезінформації забезпечується захист від маніпуляцій, достовірність даних і стійкість до пропаганди. Важливо також, щоб громадяни підтримували ці інструменти, розвиваючи медіаграмотність, беручи участь у просвіті та сприяючи незалежним ініціативам. Ефективні комунікаційні інструменти – це життєво важливий елемент «здорового інформаційного середовища».

Питання протидії недостовірній інформації активно досліджується науковцями як в Україні, так і за її межами. Серед вітчизняних авторів варто відзначити праці О. Литвиненка, який аналізує вплив дезінформації на політичні процеси, та Т. Нагорняк, яка звертає увагу на роль медіаграмотності у формуванні інформаційної безпеки. Зарубіжні дослідники, такі як Клер Вордл, акцентують на механізмах поширення фейків у соціальних мережах, а Філіп Говард розглядає технологічні аспекти боротьби з дезінформацією. Також значний внесок у цю тему зробили Д. Бакінгем і С. Лівінгстон, які досліджують медіаосвіту як ключовий елемент протидії маніпуляціям [5, с. 112–120].

Питання протидії недостовірній інформації є предметом вивчення таких вітчизняних і зарубіжних дослідників: О. Литвиненка, Т. Нагорняк, Н. Гринів, Клер Вордл, Філіпа Говарда, Д. Бакінгема, Емілі Белл та інші.

Метою статті є аналіз комунікаційних інструментів протидії недостовірній інформації в умовах цифрової епохи.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення таких завдань дослідження:

- виокремити комунікаційні інструменти боротьби з дезінформацією;
- прослідкувати їхню роль в інформаційній безпеці;
- охарактеризувати проблеми їх впровадження в Україні;
- з'ясувати вплив на суспільство.

Методи дослідження. У роботі були використані такі методи дослідження: контент-аналіз, дискурс-аналіз, порівняльний та історичний.

Результати дослідження. У сучасному інформаційному суспільстві проблема недостовірної інформації стала глобальним викликом, який потребує негайного реагування. Розповсюдження фейків через засоби масової інформації, соціальні мережі та месенджери загрожує не лише індивідуальному сприйняттю подій, але й суспільним процесам загалом. Особливо це актуально для країн із молодими демократіями, таких як Україна, де дезінформація використовується як інструмент гібридної агресії. Завдяки швидкості поширення інформації в цифровому просторі фейки можуть охопити мільйони людей за лічені години, що ускладнює своєчасну протидію. Важливою умовою боротьби з цим явищем є розробка та впровадження комунікаційних інструментів, які здатні не лише виявляти недостовірні дані, але й формувати у громадян стійкість до маніпуляцій. У демократичному суспільстві, де свобода слова є фундаментальною цінністю, ці інструменти мають бути збалансованими, щоб уникнути надмірного контролю чи цензури.

Сучасний інформаційний простір є ареною, де правда та брехня змагаються за увагу аудиторії.

Недостовірною інформацією, як правило, створюється з певною метою – політичною, економічною чи соціальною – і поширюється через різноманітні канали комунікації. У демократичних суспільствах, які цінують свободу слова, боротьба з дезінформацією ускладнюється необхідністю зберегти відкритий обмін ідеями. На думку Клер Вордл, відомої дослідниці дезінформації, ефективність протидії фейкам залежить від комплексного підходу, який поєднує технологічні інструменти, освіти суспільства та співпрацю з урядами й платформами для створення стійкого інформаційного середовища [1]. У цьому контексті комунікаційні інструменти стають основою для захисту інформаційного простору.

Недостовірною інформацією має кілька характерних рис: вона часто апелює до емоцій, а не до фактів, швидко адаптується до актуальних подій і використовує масові канали для поширення. У цифрову епоху ці канали включають не лише традиційні медіа, такі як телебачення чи газети, але й соціальні мережі, месенджери та блоги, які дозволяють інформації охоплювати величезну аудиторію за короткий час. Основною метою комунікаційних інструментів протидії є не лише виявлення фейків, але й запобігання їхньому впливу на суспільство. Для цього застосовуються різні стратегії, які взаємодіють між собою, створюючи комплексний підхід до проблеми.

Одним із найпоширеніших інструментів є перевірка фактів, або фактчекінг. Цей процес передбачає аналіз інформації на відповідність реальним даним із залученням незалежних джерел. В Україні такі проєкти, як «StopFake» і «VoxCheck», успішно розвінчують фейки про війну, економічні кризи чи політичні скандали, надаючи громадянам правдиву картину подій. Проте фактчекінг потребує значних ресурсів – як людських, так і фінансових. Крім того, довіра з боку аудиторії є критичною, оскільки споживачі інформації не завжди готові сприймати результати перевірки як об'єктивні. Ефективність фактчекінгу залежить від професіоналізму виконавців та їхньої незалежності. Зокрема, у розділі, присвяченому методології фактчекінгу, підкреслюється важливість дотримання високих стандартів журналістики та необхідність забезпечення прозорості процесу перевірки фактів.

Сучасний інформаційний простір є ареною, де правда та брехня змагаються за увагу аудиторії.

Недостовірною інформацією, як правило, створюється з певною метою – політичною, економічною чи соціальною – і поширюється через різноманітні канали комунікації. У демократичних суспільствах, які цінують свободу слова, боротьба з дезінформацією ускладнюється необхідністю зберегти відкритий обмін ідеями. Як зазначає Олександр Гороховський, український журналіст і автор посібника «Фактчек як тренд розслідувань: можливості та перспективи», фактчекінг є потужним інструментом викриття політичних маніпуляцій та фактичних спекуляцій на болючих соціальних темах [3, с. 6].

Ще одним важливим інструментом є підвищення медіаграмотності населення. Освіта в цій сфері вчить людей розпізнавати ознаки дезінформації, аналізувати джерела та критично оцінювати отримані дані. В Україні громадські організації, такі як «Детектор медіа», проводять тренінги та кампанії з медіаграмотності, які охоплюють як школярів, так і дорослих. Цей підхід є довгостроковим, оскільки його результати проявляються поступово, але він вважається одним із найефективніших для формування стійкості до маніпуляцій. Важливою складовою частиною сучасної освіти та демократичного суспільства є медіаосвіта, що сприяє формуванню медіаграмотних громадян, які мають розвинене критичне мислення. Медіаграмотність означає набуття навичок, які дозволяють особі ефективно сприймати, створювати, аналізувати та оцінювати медійні тексти, а також розуміти соціокультурний та політичний контекст функціонування медіа. У зв'язку з активною інформаційною війною, яку росія веде проти України, необхідно, щоб всі громадяни постійно й усвідомлено використовували інформацію з різних джерел. Тому важливою стає співпраця всіх соціальних груп у забезпеченні якісної освіти, орієнтованої на розвиток критичного мислення та медіаграмотності [4, с. 975].

Прозорість джерел інформації також відіграє ключову роль у боротьбі з фейками. Коли медіа чи онлайн-платформи чітко вказують походження своїх матеріалів, користувачам легше оцінити їхню достовірність. У Європейському Союзі, наприклад, уже діють регуляторні норми, які зобов'язують маркувати контент, створений за допомогою штучного інтелекту, що може стати прикладом

для України. Втім, в українських реаліях ця практика стикається з проблемою анонімності багатьох джерел, особливо в соціальних мережах, де фейки часто поширюються без вказівки автора.

Взаємодія з технологічними платформами є ще одним інструментом, який набуває популярності. Такі компанії, як «Мета», «Гугл» чи «Твіттер», розробляють алгоритми для виявлення та блокування дезінформації. В Україні співпраця з цими платформами посилилася після 2022 року, коли хвиля фейків про війну стала загрозою національній безпеці. Наприклад, ютуб почав активніше видаляти контент із пропагандою, а фейсбук позначає сумнівні публікації спеціальними попередженнями. Проте надмірна залежність від алгоритмів може призводити до помилкових блокувань і викликати звинувачення в цензурі, що ускладнює їхнє застосування [10, с. 210].

Інформаційно-просвітницькі кампанії також є важливим елементом протидії недостовірній інформації. Держави та громадські організації можуть запускати ініціативи, які пояснюють громадянам, як розпізнавати фейки та чому важливо перевіряти факти. В Україні кампанія «Думай, перевірай», організована Міністерством культури та інформаційної політики, закликає людей бути уважними до новин і не поширювати неперевірену інформацію. Такі заходи підвищують рівень обізнаності, але їхній успіх залежить від охоплення аудиторії та якості комунікації.

В Україні правове поле частково регулює боротьбу з дезінформацією. Закон «Про інформацію» від 1992 року встановлює основи доступу до даних, але не пропонує конкретних механізмів протидії фейкам [2]. У 2020 році Верховна Рада розглядала законопроект про боротьбу з дезінформацією, який передбачав штрафи за поширення неправдивих даних, однак його критикували за можливе порушення свободи слова, і він так і не був ухвалений [9]. Це свідчить про складність пошуку балансу між захистом від фейків і збереженням демократичних свобод.

Проблеми впровадження комунікаційних інструментів в Україні мають кілька аспектів. По-перше, низький рівень медіаграмотності ускладнює боротьбу з дезінформацією. Дослідження від USAID-Internews «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 р.» показує, що серед тих, хто обізна-

ний про існування фейків, тільки 11 % зуміли досконало відрізнити справжню інформацію від сумнівної, тоді як 68 % аудиторії із трьох новин змогли правильно ідентифікувати одну або дві, а 22 % опитаних не змогли взагалі надати жодної правильної відповіді [7]. По-друге, недостатнє фінансування незалежних проєктів, таких як фактчекінгові платформи, обмежує їхній масштаб і вплив. По-третє, гібридна війна з росією створює постійний потік пропаганди, з яким важко впоратися наявними ресурсами. Саме тому сучасні медіа у всьому своєму розмаїтті володіють потужними можливостями не просто впливу на свідомість / підсвідомість споживачів інформації, вони спроможні розпалювати ненависть й ворожнечу, з одного боку, й слугувати інструментом примирення й подолання антагонізмів, з іншого [6, с. 98].

Цифрові технології відіграють двояку роль у боротьбі з дезінформацією. З одного боку, штучний інтелект і аналіз великих даних дозволяють швидко виявляти фейки, аналізуючи патерни їхнього поширення. Наприклад, алгоритми гугл можуть знижувати рейтинг сайтів із недостовірною інформацією, а спеціальні програми розпізнають маніпулятивні тексти за ключовими словами. З іншого боку, ці ж технології використовуються для створення глибоких підробок, відомих як *deepfakes*, які важко відрізнити від реальності. Це створює нові виклики для комунікаційних інструментів, адже боротьба з фейками вимагає постійного вдосконалення методів [10, с.16].

На думку Філіпа Говарда, професора Оксфордського університету та експерта з цифрових технологій, ефективність протидії фейкам залежить від поєднання технологічних інновацій, розвитку критичного мислення в суспільстві та активної ролі урядів у підтримці прозорих інформаційних екосистем [5]. Ця думка підкреслює важливість поєднання технічних і соціальних підходів у протидії недостовірній інформації. В Україні, де інформаційна війна є частиною повсякденності, таке поєднання є особливо актуальним.

Висновки. Отже, боротьба з недостовірною інформацією є складним завданням, яке потребує комплексного підходу та скоординованих зусиль на різних рівнях. Комунікаційні інструменти, такі як фактчекінг, медіаграмотність, прозорість дже-

рел, співпраця з технологічними платформами та просвітницькі кампанії, здатні захистити суспільство від маніпуляцій, якщо їх застосовувати системно і послідовно. Фактчекінг допомагає викривати фейки та перевіряти інформацію, але його ефективність залежить від доступу до достовірних даних і довіри аудиторії. Медіаграмотність, у свою чергу, формує критичне мислення, дозволяючи людям самостійно розпізнавати маніпуляції, але її впровадження потребує часу та значних зусиль у сфері освіти. Прозорість джерел і співпраця з технологічними платформами, такими як «Гугл» чи «Мета», можуть зменшити поширення дезінформації, однак потребують чітких регуляторних механізмів і відповідальності з боку самих платформ. Просвітницькі кампанії, своєю чергою, підвищують обізнаність громадян, але їхній успіх залежить від доступності та якості інформаційних матеріалів.

В українських умовах ці інструменти мають враховувати специфіку гібридної війни, яка використовує дезінформацію як зброю для дестабілізації суспільства. Економічні обмеження, такі як недостатнє фінансування освітніх програм і медіа, ускладнюють впровадження системних змін. Низький рівень інформаційної культури, особливо серед старшого покоління, робить українців вразливими до маніпуляцій, адже багато хто не вміє перевіряти джерела чи розпізнавати фейки. До того ж, війна посилює емоційну вразливість суспільства, що робить його більш сприйнятливим до пропаганди.

Список використаної літератури

1. Вордл К., Дерхашан Х. Інформаційний безлад: до міждисциплінарної основи для досліджень і розробки політики. Рада Європи, 2017. 107 с.
2. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 20.03.2025).
3. Гороховський О. М. Фактчек як тренд розслідувань: можливості та перспективи: практичний посібник. Дніпро: ЛІРА, 2017. 133 с.
4. Завгородня Л. В., Бардадим О. В. Шапошник А. А. «Роль медіаграмотності у сучасній освіті: перспективи та виклики»; «Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Со-

ціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2024. № 5(23) 2024. С. 1856.

5. Говард Ф., Бредшоу С. Глобальний порядок дезінформації: Глобальний інвентар організованої маніпуляції в соціальних мережах 2019. Оксфордський університет, 2019. 23 с.
6. Карпчук Н. Медіальні донесення з війни як інструмент протидії у медіавійні. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2019. № 40. С. 93–100.
7. USAID-Internews. Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 р. 2019. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Oi2Edv15Srk4hSD2KoxoKkamCarUX7f/view> (дата звернення: 20.03.2025).
8. Законопроект «Про протидію дезінформації» від 27 січня 2020 року № 2693. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67812 (дата звернення: 20.03.2025).
9. Європейська Комісія. Багатовимірний підхід до дезінформації: звіт незалежної високорівневої групи з питань фейкових новин та онлайн-дезінформації. 2018. 42 с.

References

- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe.
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1992). *Law of Ukraine "On Information" of October 2, 1992*, No. 2657-XII. Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine, 48, Article 650. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
- Horokhovskiy, O. M. (2017). *Fact-checking as an investigative trend: Opportunities and prospects: A practical guide*. LIRA.
- Zavgorodnia, L. V., Bardadym, O. V., & Shaposhnyk, A. A. (2024). The role of media literacy in modern education: Prospects and challenges. *Bulletin of Science and Education (Series: Philology, Pedagogy, Sociology, Culture and Art, History and Archaeology)*, (5)23, 1856.
- Howard, P. N., & Bradshaw, S. (2019). *The global disinformation order: Global inventory of organized social media manipulation*. Oxford University.
- Karpchuk, N. (2019). Media reports from the war as a tool of resistance in the media war. *Historical and Political Problems of the Modern World*, 40, 93–100.
- USAID-Internews. (2019). *Public attitudes toward media and consumption of various types of media in 2019*.

- <https://drive.google.com/file/d/1Oi2Edvl5SrK4hSD2KoxoKkamCarUX7f/view>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *Draft Law "On Countering Disinformation" of January 27, 2020, No. 2693.* http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67812
- European Commission. (2018). *A multi-dimensional approach to disinformation: Report of the independent High-Level Group on fake news and online disinformation.* <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>

Надіслано до редакції 11.04.2025 р.